

АНАЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС: ДОСВІД РЕІНТЕРПРЕТАЦІЇ КЛАСИЧНИХ ПРОБЛЕМ

УДК 164.01 (045)

ТВЕРДЖЕННЯ, ПЕРЕКОНАННЯ І АРГУМЕНТАЦІЯ

НАВРОЦЬКИЙ В.В.

Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України

Стаття присвячена застосуванню аргументаційної семантики для аналізу епістемологічних проблем. У першому розділі увага зосереджена на проблемі репрезентації станів вірування. В другому – аргументаційна семантика застосована для експлікації змісту переконань. У третьому розділі аргументаційний підхід до логічної семантики порівнюється з ідеями Ч.-С. Пірса.

Ключові слова: зміст переконань, семантичний інференціалізм, аргументаційна семантика.

Статья посвящена применению аргументационной семантики для анализа эпистемологических проблем. В первом разделе внимание сосредоточено на проблеме репрезентации состояний верования. Во втором – аргументационная семантика применяется для экспликации содержания убеждений. В третьем разделе аргументационный подход к логической семантике сравнивается с идеями Ч.-С. Пирса.

Ключевые слова: содержание убеждений, семантический инференциализм, аргументационная семантика.

This paper addresses the issue of using logical (argumentation) semantics to analyze epistemological problems. The first section focuses upon the problem of belief states representation. In the second section argumentation semantics is employed for explicating the content of beliefs. The third section compares argumentation semantic approach to Charles S. Peirce's ideas.

Key words: content of beliefs, semantic inferentialism, argumentation semantics.

1.

Постановка проблеми. Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю розробки логічних методів аналізу однієї з ключових проблем епістемології, філософії свідомості, філософії дії та штучного інтелекту – проблеми представлення переконань. *Мета* написання статті і *завдання*, пов'язані з її досягненням, полягають у тому, щоб показати ефективність застосування аргументаційної семантики для експлікації змісту переконань, продемонструвати філософські витoki основних принципів цього різновиду логічної семантики.

Виклад основного матеріалу. До числа основних підстав прийняття рішень стосовно здійснення соціальних дій належать ментальні стани індивідів. Прийняття рішень, у свою чергу, викликають зміни в таких станах. Низка концепцій, що експлікують зміст ментальних станів, розроблена у логіці і формальній епістемології. Особлива увага приділяється станам вірування (*belief states*), установленню змісту переконань (*beliefs*), що складають ці стани, і опису змін у станах цього типу. А знання визначають як переконання, що виконують певні умови, наприклад, істинність, виправданість, стійкість до змін.

У логічних дослідженнях стан вірування представляється множиною пропозицій, що становлять зміст переконань. Зміна стану вірування моделюється переходом від однієї множини пропозицій до іншої. Такий перехід є результатом впливу на стан вірування деякої

нової пропозиції, яка виступає перетворювачем цього стану. Пропозиції трактуються як оператори, що перетворюють одні стани на інші: “[...] з динамічної точки зору, висловлювання діє як перетворювач станів, і його денотатом стає бінарне *відношення* (його “*послідовні переходи*”)” [1, с. 233]. Така початкова репрезентація станів вірування спирається на деякі ідеалізації: по-перше, переконання ізолюються від інших ментальних станів, по-друге, синтаксично вони представляються реченнями, що виражають відповідні пропозиції, хоча зовсім не обов’язково, що “переконання мають структуру пропозицій якоїсь мови” [7, р. 3]. На відміну від статичного представлення переконань, динамічне представлення фіксує те, що відбувається при переході від одного ментального стану індивіда до іншого. Ознакою зміни зазначених станів є формування нового переконання або відмова від уже наявного, або перегляд переконань, коли прийняття нового переконання припускає або тягне за собою відмову від попередніх. Результати названих пізнавальних дій зазвичай є наслідками певних міркувань.

Інша конкретизація розуміння того, що являє собою стан вірування і як відбувається його зміна, здійснена у *семантичному інференціалізмі* Роберта Брендона, за яким пропозиційний зміст твердження охоплюється тільки у тому випадку, коли твердження розглянуто як засновок або висновок певного виводу. Вимовлена пропозиція не отримує статус твердження, що має певний зміст, якщо не входить в інференційні відносини з іншими вимовленнями, які вже отримали такий статус: “[...] мати пропозиційний зміст, означає бути здатним грати базові інференційні ролі і засновку, і висновку у виводах” [4, р. 12]. У цьому розумінні семантика твердження є інференційною семантикою. Якщо немає жодних відношень впливання, тоді немає жодних змістів, жодних тверджень [4, с. 108–109, 192]. Ця позиція нагадує думку, висловлену Л. Вітгенштайном, який пропонував “розглядати пропозицію як частину системи наслідків” [9, р. 152].

Дана конкретизація уявлень про стани вірування вказує на те, що, принаймні, деяка підструктура стану вірування має інференційний характер. У ролі перетворювача стану вірування тепер розглядається вже не просто сама пропозиція, а її твердження. Зміст твердження визначається тим, які зміни в стані вірування воно здійснило, які його наслідки. Такі наслідки кваліфікуються як висновки імпліцитних виводів, інспірованих твердженням. Отже, експлікація такого виводу дозволяє встановити зміст твердження і склад нового стану вірування.

2.

У відповідь на трактування семантичним інференціалізмом тверджень як перетворювачів станів вірування, Ісаак Леві зауважує, що, характеризуючи пропозиційні змісти у термінах їхніх інференційних властивостей, Р. Брендон не пропонує критерій, які імпліцитні висновки вважати “хорошими” [8, с. 147]. Але без виправдання прийнятності таких висновків, неможливо гарантувати, що їхні висновки експлікують зміст тверджень. Це питання про те, як вимовлення отримує статус твердження. Позиція І. Леві, яка апелює до класичного прагматизму, полягає у тому, що тільки висновок відповідного міркування (виводу) отримує статус твердження.

Навіть у разі прийняття позиції класичного прагматизму питання щодо прийнятності висновку імпліцитного виводу залишається невирішеним. Чому, все ж таки, імпліцитний висновок гарантує прийняття його висновку в статусі твердження і, відповідно, у статусі вираженого ним переконання? Якщо не гарантує, тобто, прийняття припущень у статусі засновків виводу не забезпечує підстави для прийняття висновків у статусі переконань, тоді виникає питання про критерій, які висновки приймати, а які не приймати.

У класичній дедуктивній логіці питання про прийняття або неприйняття висновку дедуктивного виводу в статусі нового переконання не обговорюється. Він автоматично отримує статус переконання, причому сталого. Індивіди мають вірити в усі висновки,

що породжуються у теорії, побудованої на основі класичної дедуктивної логіки. Але вже для індуктивних висновків такий автоматизм не є характерним, так само, як і для всіх інших висновків, висновки яких можуть змінюватися за умови надходження нової інформації. І знову постає питання про критерії того, які висновки індивід має приймати у подібних ситуаціях, а які – ні. Проблема автоматизму прийняття висновків має й інше формулювання: чи зобов'язані ми до усіх наслідків нашого твердження?

Позиція класичного прагматизму, яка полягає в тому, що “пропозиції, використані як засновки в даному дослідженні, повинні завжди бути гарантованими твердженнями інших досліджень” [8, с. 150], відповідає принципам аргументаційного семантичного підходу до встановлення змісту переконань. При цьому підході стан вірування індивіда репрезентується не просто множиною пропозицій, а множиною аргументів і операціями на цій множині [6, р. 323]. Той чи інший логічний формалізм адекватно представляє відповідні змістовні знання, тільки якщо він має семантику. Семантичний статус аргументу – атакований, уражений або не уражений, прийнятий або відкинтий, а також семантичний статус його висновку – виправданий він чи ні, і, отже, просто приймається або став переконанням, встановлює *аргументаційна семантика* [6]. Одна з головних ідей аргументаційного семантичного підходу полягає в тому, що рішення про прийняття висновку певного виводу прямо не впливає з його побудови, побудова виводу не надає висновку статус переконання в автоматичний спосіб. Висновок виводу ще не є переконанням, незалежно від того, чи є засновки твердженнями, що виражають відповідні переконання, або просто прийнятими припущеннями. Необхідність розрізнення переконань і висновків виводів є однією з мотивацій розробки аргументаційної семантики.

У цьому полягає відмінність аргументаційної семантики від класичної прагматичної позиції. Висновок виводу може просто прийматися. І хоча статус прийняття у нього інший порівняно зі статусом прийняття засновку виводу, а саме в деякому сенсі посилений процедурою виведення, все одно такий висновок ще не отримує статус переконання, не є прийнятим переконанням. Тоді в силу чого висновок виводу наділяється статусом переконання? Ізольованих переконань немає в тому сенсі, що переконання спільно підтримують одне одного. Та ж системність передбачається і при моделюванні відмови від переконання, бо, відмовляючись вірити у щось, індивід відмовляється вірити в систему пов'язаних з ним переконань. Тому формування якогось конкретного переконання передбачає систему аргументів. Прийняття або відмова від переконань – результат аргументації. Таким чином, “механізмом” визначення семантичного статусу висновків відповідних міркувань стає процедура аргументації. Рекомендується надавати статус переконання тільки такому висновку, який успішно захищений від атак іншими аргументами [6]. Аргументаційний підхід, розроблений в рамках логічної семантики, саме й показує, що являють собою системи переконань. За цієї стратегії системи переконань репрезентуються не просто множиною пропозицій, а у вигляді структурованих аргументів, бо нова інформація приймається або не приймається, виходячи з певних підстав, у ході певних міркувань. І підстава для формування або прийняття переконання, і відмова від такого формування або відкидання переконання – це наслідки обміну аргументами.

Таким чином, ми отримуємо відповідь на питання про характер того способу, у який виникає переконання, відповідь на питання про обґрунтованість згаданого способу. Структурування та породження аргументів дають динамічну репрезентацію переконань. Те, що індивід повірив (а не просто прийняв) нову інформацію, означає те, що він розширив множину своїх переконань через захист цієї інформації від своїх (внутрішніх) або чужих (зовнішніх) можливих контратакуючих аргументів. Індивід конструює виправдання для прийняття або відкидання нової інформації, вирішує, чи є вона протилежною раніше прийнятій.

Застосовуючи аргументаційну версію логічної семантики, ми можемо експлікувати зміст твердження через встановлення *підстав* переходу від цього твердження, як засновку виводу, до висновку, що з нього випливає, тобто через реконструкцію повного аргументу. Аргументаційний підхід підкреслює необхідність виправдання згаданого переходу, а саме – він досягає експлікації змісту тверджень через його маніфестоване виправдання. Очевидно, що коли задача полягає в установленні змісту тверджень, аргументаційний підхід виглядає більш перспективним порівняно із семантичним інференціалізмом.

Без з'ясування того, як відбувається приписування переконань іншим індивідам, неможлива реконструкція ситуацій соціальної взаємодії. В рамках аргументаційної версії логічної семантики з'являється можливість врахувати, що в реальних ситуаціях формування когнітивних систем дієвців відбувається в умовах залежності від партнерів по взаємодії. Зміст, приписаний переконанням такого партнера, залежить від припущень того, хто приписує ї, отже, від його аргументів. В аргументації і контраргументації проявляється ступінь такої залежності, авторитетність думок партнерів, характер зобов'язань індивіда стосовно формування переконань, формуються переконання, що спільно поділяються. У результаті, соціальна взаємодія моделюється діалоговими іграми, формальне подання яких базується на певній аргументаційній структурі, яка, зрештою, і є моделлю взаємодії.

Атака респондентом тверджень пропонента є способом визначити, що залишається неявним у міркуваннях останнього. Респондент висуває контраргументи, і цей факт демонструє відмову від автоматизму у наданні висновку виводу статусу переконання. Інференційна сила твердження пропонента не діє в автоматичний спосіб на респондента. Таким чином, застосування аргументаційної версії логічної семантики дозволяє більш ретельно експлікувати ту частину спілкування, яка містить розбіжності між опонентами стосовно їхніх переконань.

Позаяк аргументи можуть спростовувати один одного, прийняття або неприйняття висновків аргументів залежить від змагання останніх. Оскільки неможливо мати в своєму арсеналі всі аргументи і передбачити всі контраргументи, якийсь аргумент на захист розглянутого переконання є лише його тимчасовим виправданням. Переконання, що є наслідками міркувань, здійснених в умовах принципової неповноти інформації, характеризуються як такі, що потенційно скасовуються. Отже, аргументаційний підхід демонструє, як можна працювати з тимчасовими аргументами, в тому числі і з суперечливими. Одним із стимулів розробки аргументаційної семантики саме й було усвідомлення обмеженості ресурсів класичної теоретико-модельної семантики для представлення знань про ситуації, коли різні дієвці можуть дотримуватися протилежних переконань.

Аргументаційна семантика, як одна з теорій зміни станів вірування і перегляду переконань, дає досить правдоподібне рішення проблем представлення станів вірування. Розробка формальних семантичних методів експлікації динамічного аспекту свідомості в рамках аргументаційного підходу дозволяє відповісти на деякі зауваження, висунуті на адресу семантичного інференціалізму. Наприклад, аргументаційне представлення стану вірування, що пропонує критерій того, в якому випадку висновку виводу слід надати статус переконання, є, власне кажучи, експлікацією “імпліцитних виводів” Брендона, які розкривають зміст переконання. Отже, семантичний інференціалізм може бути збагачений аргументаційним “механізмом” розкриття змісту переконань.

Ми можемо розглядати проблему зміни станів вірування ширше, не обмежуючись рамками семантичного інференціалізму. І тоді здається справедливим заявляти, що аргументаційний підхід дозволяє просунути і в обговоренні питання: “Якими є (формальні і неформальні) відносини між двома поняттями ступеня переконання, впевненістю і опором зміні” [7, с. 5]. А саме, підвищення або зниження ступеню впевненості або стійкості до змін є результатом взаємодії аргументів.

До цього можна додати, що акт аргументативного діалогу є структурно складнішим за акт одиничного ствердження. У такому діалозі примусова сила індивідуального зобов'язання може впливати, наприклад, із певного спільного зобов'язання учасників процесу аргументації. З нього випливають і відповідні повноваження діючих індивідів. Висновок, отриманий у результаті обміну аргументами, виглядає переконливіше за висновок, отриманий індивідом із власних припущень. Принаймні, мінімізуються помилки у прийнятті припущень. Ізольоване твердження і твердження, зроблене в контексті аргументації, мають різний нормативний статус. У другому випадку може бути врахований колективний або спільний вимір змісту тверджень. І це стосується не тільки спільних переконань, а й спільних (або колективних) намірів, цілей і переваг, які також істотно впливають на прийняття рішень.

3.

Формування аналітичної традиції, яка ставить за мету експлікацію змісту переконань, значною мірою спирається на ідеї Ч.С. Пірса щодо концептуалізації переконань та їхніх змін: “[...] переконання – це розумова (intelligent) звичка, згідно з якою ми будемо діяти, коли буде нагода [...]” [2, с. 217]. “Під *переконанням* я маю на увазі покладання чогось як істинного (holding for true)” [2, с. 299]. “[...] перехід від одного стану [вірування] до іншого є можливим [...] цей перехід підкоряється деяким правилам [...]” [3, с. 241].

Це ж саме стосується і розробки аргументаційної версії логічної семантики. Так, наприклад, наступна цитата дає підстави зробити висновок, що дослідження міркувань у рамках аргументаційного підходу виходить з імперативу, подібного тому, який висунув свого часу Пірс: “Нам слід конструювати наші теорії... залишаючи місце для модифікацій, які неможна передбачити заздалегідь, але які, скоріше за все, все ж таки будуть необхідні... Усі ті системи, які ґрунтовно покладались на “незбагненність протилежного”, виявились особливо слабкими й недовговічними. Ті ж, однак, які... відмовляються уперто відстоювати абсолютну точність своїх догм, дуже важко зруйнувати” [3, с. 246–247]. У цьому фрагменті неважко також побачити витоки поглядів Карла Поппера на фальсифікованість наукових теорій як критерій їх прийняття. Дотримання цього принципу проявляється також і в положенні Пірса про те, що доказ не повинен “спиратись на якісь остаточні й абсолютно беззаперечні пропозиції” [3, с. 246]. У сучасних епістемологічних і логічних дослідженнях міркувань, висновки яких потенційно скасовуються, наприклад, в [6], також приймається, що для прийняття пропозиції у статусі засновку виводу, не є обов'язковою принципова “незбагненність протилежного”.

Але положення про те, що “дослідження, для того, щоб привести до зовсім задовільного результату, що зветься доказом, має лише починатися з пропозицій, цілком вільних від усякого дійсного сумніву” [3, с. 246], є занадто суворим для стратегії аргументаційного підходу, бо висновки можуть будуватися, виходячи з припущень, а не тільки з переконань. Більш продуктивним є починати дослідження просто з прийняття пропозиції, а не з переконання в її істинності, тобто, починати з припущення, а не з твердження, оскільки від висновку, отриманого з таких засновків, легше відмовитися у разі надходження інформації протилежної тій, яка міститься в припущенні [5, с. 87].

З огляду на сказане, можна зробити прикінцевий *висновок*, що застосування аргументаційної стратегії для інференційної експлікації змісту переконань виглядає досить переконливим. Воно має ґрунтовні філософські підвалини, а також – значний практичний інтерес, бо дозволяє удосконалити деякі сучасні підходи до встановлення змісту переконань, зокрема, семантичний інференціалізм, запропонований Р. Брендомом. Цікавою для подальшого дослідження виглядає задача встановлення меж компетенції аргументаційної семантики. Йдеться, наприклад, про проблему репрезентації зміни стану вірування, якщо елементом цього стану стає переконання, сформоване індивідом не в результаті виводу, не в ході аргументації із самим собою або в ході аргументаційного діалогу з іншим індивідом, а в результаті власних спостережень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бентем Й. ван. Язык в действии / Й. ван Бентем // Гуманизм, наука, техника. Специализированная информация по общеакадемической программе “Человек, наука, общество: комплексные исследования”. – М., 1990. – С. 206–250.
2. Пирс Ч.-С. Начала прагматизма / Ч.-С. Пирс. – СПб. : Лаборатория метафизических исследований философского факультета СПбГУ; Алетейя, 2000. – 352 с.
3. Пирс Ч.-С. Избранные философские произведения / Ч.-С. Пирс. – М. : ЛПГПУ, 2000. – 412 с.
4. Brandom R. B. *Articulating Reasons: An Introduction to Inferentialism* / Robert B. Brandom. – Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 2000. – 230 p.
5. Cohen L. J. *An Essay on Belief and Acceptance* / L. Jonathan Cohen. – Oxford : Clarendon Press, 1992. – 162 p.
6. Dung P. M. On the acceptability of arguments and its fundamental role in nonmonotonic reasoning, logic programming and *n*-person games / Phan Minh Dung // *Artificial Intelligence*. – V. 77, 1995. – P. 321–357.
7. Hansson S. O. Ten Philosophical Problems in Belief Revision / Sven Ove Hansson // *Journal of logic and Computation*. – V. 13, № 1. – 2003. – P. 37– 49.
8. Levi I., Robert B. Brandom: Making It Explicit / Isaak Levi // *Journal of Philosophy*, V. XCIII, № 3. – 1996. – P. 145–158.
9. Wittgenstein L. *Philosophical Grammar* / Ludwig Wittgenstein. – Oxford: Basil Blackwell, 1974. – 495 p.